

MAURITS COORNAERT

HEIST EN DE EIESLUIS

de geschiedenis,
de topografie en de toponimie
van Heist
met een studie over de Eiesluis

BOEKDEEL II

DIT BOEK IS EEN REALISATIE VAN DE DRUKKERIJ LANNOO, TIELT

© Maurits Coornaert, Waregem

Omslagontwerp :
Cis Verhamme

Gezet, gedrukt en gebonden bij
Drukkerij-Uitgeverij Lannoo pvba, Tielt, 1976

Foto op omslag :
Fragment uit foto 21 :
Vissersboten op het strand van Heist.

D/1976/A.M. Ghekiere, Uitgever

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	9	Verantwoording	13
Inleiding	11	Lijst van afkortingen	15

DEEL I

DE TOPOGRAFIE EN DE GESCHIEDENIS

Hoofdstuk I :		Hoofdstuk II :	
De vissersgemeente Heis vóór 1600		De Vlaamse vissers in de Middeleeuwen	
1. De oorsprong van Koudekerke	19	1. De periode vóór 1350	75
2. De parochie Koudekerke	22	2. De Vlaamse korvers in de tweede helft van de 14de eeuw	77
3. De oorsprong van Heis	24	3. De Vlaamse kaakharingnijverheid	81
4. Het oudste Heis wijkt voor de zee	26	4. De eerste Vlaamse 'vreidscepen'	84
5. Heis overvleugelt Koudekerke	30	5. De Haven van Oostende	86
6. Het dorp Heis na 1302	32	6. De vistol van Brugge	88
7. De dijkbreuk van 12 november 1376	34	7. De zeevissers en hun waarden	91
8. De Graafjansdijk	36	8. De periode van Karel de Stoute	94
9. De parochie Heis in de 14de en 15de eeuw	40	9. De Vlaamse vissersvloot omstreeks 1480	96
10. De Heistse vissers in de 15de eeuw	43	10. De oorlog tegen Maximiliaan van Oostenrijk	98
11. De Heistse stuurlieden als Zwinloodsen	45	11. De vissersnering van Wenduine	101
12. De bewoners van Heis in 1525	48	12. De strandvisserij wordt gereglementeerd	107
13. De kerkelijke gemeenschap omstreeks 1525	51	13. De vernieuwde visserskeure van Wenduine	110
14. Het midden van de 16de eeuw	55	14. De Vlaamse garnaalvissers te paard	112
15. De parochie Heist omstreeks 1580	58	15. Moeilijke onderhandelingen over konvooschepen	115
16. De Calvinistische periode	64	16. De bescherming van de 'cleene vischerie'	119
17. Omstreeks 1600 diende de kerk van Heist als paardenstal	66		
18. De zeeeringen van Heist in de 15de en 16de eeuw	69		

17. De Vlaamse vissersboten in de 15de en 16de eeuw	122
18. Het reglement voor de vissers van de Nederlanden (1564)	125
19. De Watergeuzen teisteren de Vlaamse vissers	129
20. Het einde van de Vlaamse 'grote vischerie'	131

Hoofdstuk III :

Twee eeuwen van moeizaam herstel (1600-1800)

1. Heist na de verwoesting	139
2. De wederopbouw van de kerk	142
3. De kerkgemeenschap na het herstel van de katolieke eredienst	145
4. Het herstel vordert traag	149
5. De bouw van een nieuwe sakristie	152
6. De bevolking in het midden van de 17de eeuw	154
7. De eerste rijshoofden van de watering Eiesluis	159
8. De dorpskom is oostwaarts verschoven	163
9. Drie Franse oorlogen	168
10. De zeekering van Eiesluis 1665-1700	170
11. Heist van 1670 tot 1750	174
12. De kerkvizitatie van 1716	178
13. Het Brugse Vrije neemt de zeewerken van Eiesluis over	181
14. De zeewerken van Eiesluis gaan naar de Provincie over	184
15. De volkstelling van 1748	188
16. De Heistse zeevisserij herleeft	191
17. De gemeente vóór de Franse Revolutie	194
18. De kerkgemeenschap in de tweede helft van de 18de eeuw	197
19. De bevolking van 1750 tot 1800	200

20. De strandvissers van Oostduinkerke, Westende en Middelkerke in 1773	203
21. De Vlaamse visserij in de periode 1775-1785	207
22. Tussen Blankenberge en Heist lagen 28 rijshoofden	212
23. Het Brugse Vrije benoemt een directeur van de zeewerken	215
24. De zeewerken van Eiesluis op het einde van de Oostenrijkse periode	218

Hoofdstuk IV :

Van vissersdorp tot badstad

1. Het Franse Bestuur herbouwt de hoofden tussen Heist en Blankenberge	227
2. Een plan om tussen Heist en Knokke 10 strandhoofden te bouwen	230
3. Heist onder het Frans Bewind	233
4. Heist onder het Nederlands Bewind	236
5. De zeekeringen in de Nederlandse periode	241
6. Heist na de onafhankelijkheid	245
7. Burgemeester Schouteeten in konflikt met de pastoor	248
8. Het Heistse vissersbedrijf in de eerste helft van de 19de eeuw	251
9. De eerste pensioenkas voor behoeftige vissers	255
10. Devoties en reglementen in de Sint-Antoniuskerk	258
11. De gezondheids- en de armenzorg	260
12. Het onderwijs in het midden van de 19de eeuw	266
13. De bouw van een stenen zeedijk	269
14. Het eerste politiereglement op het zeebaden	272
15. Het kerkbestuur zoekt een terrein voor een nieuwe kerk	275
16. De eerste spoorweg en het eerste station	277

17. De nieuwe Sint-Antoniuserkerk	280	bedolven	340
18. De nieuwe straten en straatnamen	283	14. De Eiesluis wordt verlengd in 1613	343
19. De verdere ontwikkeling van het onderwijs	286	15. De Verse Sluis wordt vernieuwd in 1620	345
20. Plannen om te Heist een schuilhaven aan te leggen	288	16. De Verse Sluis wordt herbouwd in 1634	348
21. De badstad wordt verder uitgebouwd	290	17. De Watering Eiesluis tracht af te wateren door de Blankenbergse Dijk	351

Hoofdstuk V :

De geschiedenis van de Eiesluis

1. De periode vóór 1365	297	18. Grote werken in de Eiesluis	353
2. De vaarweg van Brugge naar de Eiesluis	300	19. Het graven van het Nieuw Geleet	356
3. Nieuwe deuren in de sluis	303	20. De Eiesluis verdwijnt in 1657	359
4. De Eiesluis wijkt niet voor het tempeest van 12 november 1376	306	21. De watering Eiesluis koopt de Izabellasluis	361
5. De verslibbing hindert de uitwatering	310		
6. De Ede wordt geruimd	312		
7. De bouw van de Verse Sluis	319		
8. Twaalf nieuwe deuren in de Eiesluis (1442)	325		
9. Het onderhoud van de Eiesluis wordt uitbesteed (1454)	327		
10. De Noordsluis wordt verlengd (1481)	329		
11. De Eiesluis kostte massa's timmerhout	332		
12. Het vierde kwart van de 16de eeuw	337		
13. De Eiesluis geraakt onder de duinen			

Hoofdstuk VI :

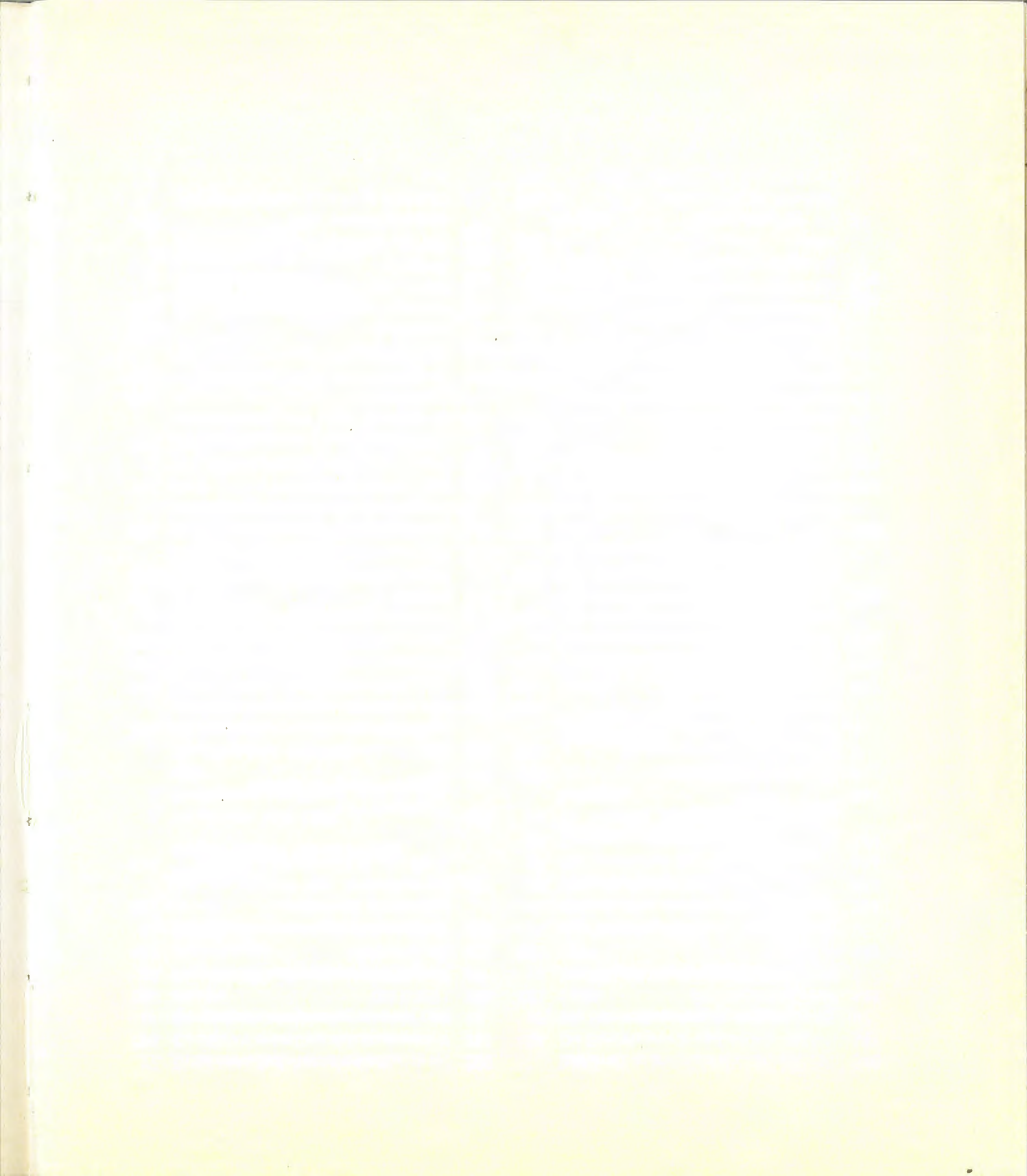
De leengoederen

1. Het Hof van Koudekerke	367
2. Het Hof te Heis	370
3. De overige leengoederen	374
4. Het tienderecht in de parochie Koudekerke-Heis	376
5. Het tienderecht van de St.-Bertinsabdij gaat naar het bisdom Brugge over	380
6. De tiendenooft van het Sint-Janshospitaal te Heist	382
7. Lagaan in de buurt van Heist	389

DEEL II

DE TOPONIMIE

1. Het nut van de toponimie	395	Bibliografie	469
2. Algemeen overzicht	396	Illustraties	475
3. Toelichting bij de kaarten	398		
4. Alfabetisch register	407		

VOORWOORD

De afstand tussen de plaats waar de Koudekerke gestaan heeft, en de plaats waar de kern van Heist zich nu bevindt, bedraagt 7 minuten. Tussen de bouw van het eerste kerkje in het dorp Koudekerke ca. 1175, en de bouw van de huidige kerk van Heist in 1875, liggen 7 eeuwen. Zeven eeuwen geschiedenis, die door Maurits Coornaert op de voet wordt gevolgd, en uiteengezet in zijn voortreffelijk boek, dat we U hier mogen voorstellen.

Menige studie over een gemeente lijdt aan bloedarmoede, omdat de auteur zich te veel laat insluiten door de enge grenzen van zijn dorp. Het is de niet geringe verdienste van de schrijver, dat hij deze beperking heeft weten te doorbreken. Dit doel bereikt hij, niet alleen door een diepgaande en breedomvattende studie van de bronnen, maar ook door zijn ruime kennis van de gehele schorre- en poldervlakte ten noorden van Brugge. Zijn voorgaande studies zijn daarvan het sprekend bewijs.

'Knokke en het Zwin' was het eerste deel van het drieluik 'De Geschiedenis van de gemeente Knokke-Heist', waarin het Zwin als handelshaven en als strategisch gebied een bijzondere plaats inneemt. 'Heist en de Eiesluis' is het tweede deel, dat M. Coornaert uitwerkte in opdracht van het gemeentebestuur.

De Heistenaars hebben een eeuwenlange strijd tegen de zee gevoerd. Eerst veroverden ze een stuk land op de zee. Steeds opnieuw her-

bouwden ze hun weerdijk. Ze legden rijshoofden op hun strand, die ze gedurig tegen de beukende golven moesten beschermen, en verweerden zich tegen de voortschrijdende duinen.

Wie de naam Heist uitspreekt, denkt aan de zeevisserij. Reeds vroeg in de Middeleeuwen waren de Heistenaars vermaarde stuurlieden en loodsen. Schrijver wijdt tientallen bladzijden aan de organisatie van de haringvisserij. Hij publiceert ongekende gegevens over de visserswaarden en de garnaalvissers te paard. Hij verhaalt de strijd van de vissers tegen allerlei gevaren die hen op zee bedreigden. Dit hoofdstuk vormt een merkwaardige bijdrage tot de studie van de Vlaamse zeevisserij, waarvan Heist nog steeds een voorname schakel uitmaakt.

Te Heist stond de Eiesluis, die vier eeuwen lang een strijdtoneel betekend heeft. De inwoners van de watering Eiesluis, vooral de ingezetenen van Heist, vochten tegen de golven die gedurig dreigden de uitwateringssluis te verslibben of te vernielen. De Eiesluis vormde het steunpunt in het ononderbroken gevecht, dat de polderbewoners moesten leveren om hun bodem van het overtollige water te verlossen.

Steunend op een massa archiefmateriaal brengt schrijver ons het ontstaan van Koudekerke, de bloei van Heist, de ondergang van deze gemeente en van haar vissersnering, de trage wederopbouw van het verarmde dorp, het herleven van de zeevisserij. Tot slot kunnen

we samen met de schrijver de weg volgen die de Heistenaars in de 19e eeuw afgelegd hebben, om hun vissersdorp tot een bekende badstad uit te bouwen.

'Heist en de Eiesluis' strekt de schrijver waarlijk tot eer.

Door het verschijnen van het tweede deel in de reeks behoort Knokke-Heist tot één der weinigen die een zo degelijk gedocumenteerde studie over hun gemeente bezitten.

EMMANUEL DESUTTER
Burgemeester van Knokke-Heist.

INLEIDING

Het valt niet te betwijfelen dat de volkeren rond de Noordzee, vanaf de vroegste tijden, met alle beschikbare middelen trachtten vis uit die zee te halen. Dit deden zeker de Gallo-Romeinen die, vóór de Duinkerke II, op de zuidoever van de Noordzee woonden. De genoemde overstroming heeft de bevolking van de kustvlakte naar de Zandstreek teruggedrongen. Gedurende deze transgressie bleven de bewoners van de genoemde streek, waar zich ondertussen Franken vestigden, langs allerlei kreken met de opene zee verbonden.

Terwijl de Vlaamse kustvlakte in de 8ste eeuw volslibde, hielden de rivieren uit de Zandstreek hun bedding in de aanwassende schorren open. Vanaf het einde van de 10de eeuw werden grote stukken schorreland gewonnen. Vissersdorpen ontstonden op verscheidene plaatsen achter de zeedijk. Enkele ervan zijn later voor de opdringende zee geweken. Andere werden door de Graaf tot stad verheven, en konden daardoor vlugger hun positie als kustgemeente verstevigen. Een paar nederzettingen, o.a. Ravenside, Wenduine en Heis, kregen geen stadsrechten, en hadden het daardoor moeilijker om tot een volwaardige vissersgemeenschap uit te groeien.

Heis heeft ca. 1200 het achterliggende dorp Koudekerke verdrongen. Het stond reeds op het einde van de 13de eeuw bekend als een belangrijke schippersgemeente. Hoewel het dorp Heis daarna, door de bouw van nieuwe zeedijken, een paar stroken grond verloor, werd het geenszins in zijn bloei belemmerd. De Heist-

se vissers kwamen verder de perikelen van vele zeeoorlogen succesrijk te boven. Ondertussen verwierven ze, naast de schippers van Blankenberge en Wenduine, faam als Zwinloodsen.

De regering van Keizer Karel luidde voor Heist een glansperiode in. De bevolking groeide verder aan. De reders, de stuurlieden en hun bootslieden bouwden, samen met de waarden, een belangrijke vissersnering op. Omstreeks het midden van de 16de eeuw omvatte de dorpskom ongeveer 100 woningen. Heist bereikte de omvang van een kuststad, maar bezat geen stadsrechten.

Deze nijvere gemeente werd door de godsdienststroebelen op het einde van de 16de eeuw totaal tenondergebracht. Een groot aantal Heistse vissers zijn met hun boten naar de Noordelijke Nederlanden gevlucht. Toen omstreeks 1600 in het Brugse Vrije de ekonomie weer op dreef geraakte, leden de reeds genoemde kustplaatsen zonder stadsrechten, precies in die periode, onder hun nadelige rechtspositie. Ze bezaten niet de middelen en niet de voorrechten om, zoals Blankenberge, Oostende en Nieuwpoort, hun vissersnering herin te richten.

Tengevolge daarvan vorderde de heropbouw van Heist heel traag. In 1670 telde de dorpskom nog maar ca. 30 woningen. Ondertussen geraakten de Heistenaren nog niet zover, dat ze weer schuiten konden uitrusten. Tot halverwege de 18de eeuw moesten ze zich met de strandvisserij tevreden stellen. Eerst ca. 1760 bracht Heist opnieuw een paar schuiten in de vaart. Vanaf dit moment vorderde het herstel

vlugger. Het geboortecijfer steeg. Uit het binnenland kwamen meer en meer inwijkelingen een bestaan zoeken in de kustgemeenten. De bevolking van het herlevende Heist bereikte ca. 1800 het cijfer 500.

Nadat Oostende en Blankenberge, niet alleen als vissershavens, maar ook als badplaatsen, een voorname positie verworven hadden, kregen omstreeks 1850 zomertoeristen belangstelling voor de duinen en het strand van Heist. De aktiviteit van de seizoengasten verplichtte het gemeentebestuur een badreglement uit te vaardigen. Omstreeks die tijd bouwde men in de dorpskom de eerste verblijven voor zomer-

toeristen.

De bouw van de spoorweg en van de stenen zeedijk maakte de duinen vóór Heist rijp voor de verkaveling. Langs de zeezijde rezen tientallen hotels, pensions en villa's op. Ook in de dorpskom heerste een echte bouwkoorts. De bloeiende toeristische nijverheid trok nog meer inwijkelingen aan. Dank zij de werklust van alle inwoners samen groeide Heist tot de derde badstad van de Vlaamse kust uit. In 1900 vormde de zeedijk, van de Gemblinnestraat tot de Prins Boudewijnstraat, een gesloten front van hotels en villa's, en telde de gemeente 3662 inwoners.

VERANTWOORDING

De onderhavige studie is de tweede in de reeks 'Geschiedenis van de gemeente Knokke-Heist'. Volgens onze gewoonte behandelen we in deel I de topografie en de geschiedenis. Hoofdstuk 1 situeert de parochie Koudekerke-Heist in het polderland ten noorden van Brugge. Daar bespreken we de topografie en de bewoning van Heist tot de verwoesting omstreeks 1600. Tussendoor beschrijven we de wederwaardigheden van de zeeeringen.

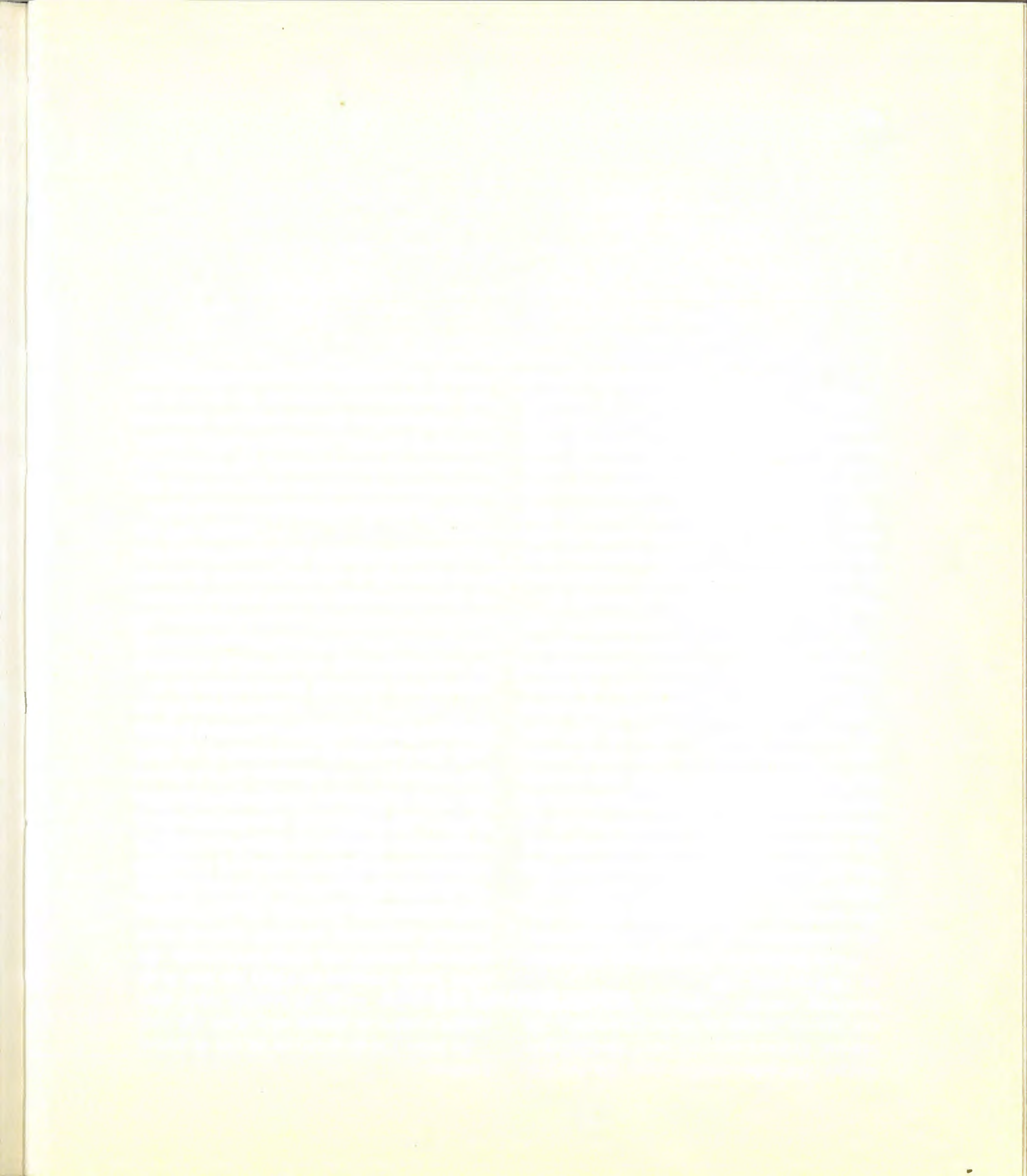
In de Middeleeuwen was Heist een bekende kustplaats. Indien we de bedrijvigheid van de Heistse vissers wilden bepalen, dan moesten we die vergelijken met de vissersnering van andere Vlaamse havens. Om die reden wijden we in hoofdstuk 2 een uitgebreide studie aan de middeleeuwse Vlaamse visserij vóór 1600, o.a. aan het strandvissen.

Heist heeft twee eeuwen nodig gehad om uit zijn as te herrijzen. Hoofdstuk 3 verhaalt de geschiedenis van deze verarmde gemeente, en brengt ontelbare gegevens over de toenmalige bevolking. Het bespreekt de wederopbouw van de kerk, en de kerkelijke gemeenschap. Het verschaft interessante inlichtingen over de zee-

weringen tussen Blankenberge en Heist.

In hoofdstuk 4 groeit de dorpskom verder aan. We volgen de uitbreiding van de vissersvloot, de opkomst van het zomertoerisme, de organisatie van het onderwijs, en de bouw van de nieuwe kerk. We trekken de uitbreiding van het stratennet en van de badstad door tot omstreeks 1900. Ons overzicht van het laatste kwart van de 19de eeuw berust hoofdzakelijk op topografische bronnen. Verscheidene aspecten van die periode blijven onbesproken, omdat we menen dat, zoals we reeds in 'Knokke en het Zwin' verklaarden, de studie van de badstad een afzonderlijk onderwerp uitmaakt.

Bij onze studie behoort o.i. de geschiedenis van de Eiesluis. Deze sluis heeft vier eeuwen te Heist gestaan, en geraakte bekend als de Heistse Sluis. Hoofdstuk 5 brengt onschatbare gegevens over de bouw en het onderhoud van een middeleeuwse sluis. Daarbij betrekken we het probleem van de afwatering van de streek rond Heist. Hoofdstuk 6 behandelt de feodaliteit te Heist, o.a. het tienderecht en het lagaanrecht. Tenslotte bevat deel 2 een alfabetisch register van 450 plaatsnamen.

LIJST VAN AFKORTINGEN

Aanw.	Aanwinsten	pd. gr.	pond groten = 12 pd. par.
ABB	Archief Bisdom Brugge	pd. par.	pond parisis = 20 sch.
AFS	Archief Familie Serweytens	port.	portefeuille landmeterskaarten
ARA	Algemeen Rijksarchief Brussel	PR	Parochieregister
ASB	Archief Seminarie Brugge	R	roede = 3,85 m
BB	Burg Brugge	RAB	Rijksarchief Brugge
bg	begin, sekte van een watering	RAG	Rijksarchief Gent
Bl. Wat.	Blankenbergse Watering	RBB	Rekening Baljuw Brugge
BW	Atlas Buurtwegen	R.d.P.	Rond de Poldertorens, tijdschrift van de Geschiedkundige Kring St.-Guthago
d.	denier = penning	Reg.	Register
Eie	Watering Eiesluis	Reig	Watering Reigaarsvliet
G	gemet = 300 R = 44 aren	Rek.	Rekening
g.	gulden = 20 stuivers = 40 d. gr.	Rez.	Rezoluties
GAH	Gemeentearchief Heist	RH	Rekenhof
FF	Fonds Frans Bestuur	RV	Registers Brugse Vrije
KF	Kerkfabriek Heist	SAB	Stadsarchief Brugge
KOO	Kommissie Openbare Onderstand Brugge	SAG	Stadsarchief Gent
KZ	Knokke en het Zwin	SBR	Stad Brugge, Rekening
NHP	Archief Nieuwe Hazegraspolder; zie KZ	sch.	schelling = 12 d.
NK	Nieuw Kerkarchief	SJH	St.-Janshospitaal
Omm.	Ommeloper, landboek	SPT	St.-Pieters-op-de-Dijk
OPB	Ordonnances Pays-Bas	Verp.	Verpachting
Par.	Parochie		